

Kansainvälinen viestintä - teoriaa vai näkemyksiä

I

Arvioidessaan suomalaisen tiedotustutkimuksen viimeaikaisia kehityspiirteitä äskettäin ilmestyneessä julkaisussa 'Viestintä ja kulttuuri' Tarmo MalMBERG kirjoittaa, että kansainvälinen viestintä on meillä ollut pääasiassa minun ja Kaarle Nordenstrengin toimialuetta. MalMBERG arvioi, että meidän tutkimuksissamme kansainvälinen viestintä on käsitetty "ensisijaisesti joidenkin poliittisten sekä taloudellisten tekijöiden synnyttämänä konfliktien mahdollistajana ja tosiasiallisena keskuksena, so. näkökulma on ollut konfliktiteoreettinen."²

MalMBERG kritisoi sitä, että vaikka näitä tutkimuksia on tehty jo useita vuosia, puuttuu niiltä hänen mielestään yhä perusteltu teoreettinen kehys. MalMBERG antaa myös ymmärtää, että 'talous' nähdään minun ja Nordenstrengin töissä esinemäisenä, esimerkiksi ylikansallisten yhtiöiden persoonifioimana tai esimerkillistämänä taloudellisena perustana.

Tällaisten kysymysten asettaminen on perusteltua, ja yritän löytää joitakin aineksia vastauksien etsimiseen ainakin omien tutkimusteni osalta.

Niiden kymmenen vuoden aikana (lähinnä 70-luvulla), jolloin julkaisimme merkittävän osan kansainvälisen viestinnän tutkimuksista, on yhteiskuntatieteellinen tutkimus kokenut meillä ja paljolti muuallakin perinpohjaisen murroksen. Sen ohella kansainvälisten suhteitten järjestelmä, jonka osana kansainvälinen viestintä toimii, on 1960-luvun lopulta lähtien elänyt syvällistä kriisiä niin talouden, politiikan kuin ideologiainkin alueella.

Lähtökohdaksi sopii Björn HETTENEN tekemä havainto, jonka mukaan koko kansainvälisten suhteitten tutkimisen teoria tai teoreettinen pohja on jo jonkin aikaa ollut kriisissä.³ Tämä johtuu HETTENEN mielestä yhtäältä siitä, että nykyisen maailmanjärjestelmän rakenteessa tapahtuu parhaillaan sellaisia perustavanlaatuisia muutoksia, joita olemassaolevat teoriat eivät selitä, ja toisaalta siitä, että kansainvälisten suhteiden ilmiöiden selittämiseksi on olemassa suuri joukko erilaisia lähestymistapoja, joiden teoreettiset perusteet eivät ole yhteensovitettavissa ja jotka siksi hämmentävät tutkijaa.

On tarjolla suuri joukko "näke-

myksiä" siitä, mitä kansainvälinen viestintä on, ja yhden "näkömyksen" asettaminen toista vastaan antaa sen kuvan, ettei niillä millään olisi teoreettisesti toista kestävämpää perustaa.

Sekä tiedotustutkimuksessa että kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa on filosofinen maailmankatsomus ilmeisesti aina ollut yleisemmin tiedostettu kuin muilla yhteiskuntatieteiden aloilla. Tiedotustutkimuksessa tämä johtuu jo kauan ymmärryksestä tietoisuuden kaksinaisroolista. Toisaalta se heijastaa todellisuutta, mutta toisaalta luo sitä. Tällä hetkellä useimmat tutkijat ja varsinkin kansainvälisen viestinnän tutkijat korostavat viestinnän todellisuutta luovaa roolia passiivisen heijastusteorian sijaan.⁴ Kansainvälisten suhteiden tutkiminen on edellyttänyt hyvin monimutkaisten ja laajojen asiakokonaisuuksien hahmottamista, joiden mielekäs jäsentely kansainvälisellä tasolla puolestaan on edellyttänyt maailmankatsomusta. Siksi keskustelu tieteen normatiivisesta luonteesta on hallinnut kansainvälisten suhteiden tutkimusta jo 1930-luvulta lähtien, usein nk. utopismin ja realismin välisenä kiistana.

Eri tieteenalat ovat omien menetelmiensä ja tutkimuskohteensa mukaan kiinnittäneet huomiota myös siihen, mitä tapahtuu muissa maissa ja eri maiden välillä. Perusyksikkönä on perinteisesti ollut valtio. Muuttamalla tarkastelutasoa on politiikan tutkimuksessa siirrytty kansainväliseen politiikkaan, taloustieteessä kansainväliseen talouteen, sosiologiassa kansainvälisen järjestelmän rakenteen tutkimiseen, tiedotusopissa kansainväliseen viestintään jne.

Mutta samalla tavalla kuin yhteiskunta on paljon muuta kuin vain yksilöiden mekaaninen summa, niin myös kansainvälinen järjestelmä on paljon enemmän kuin vain kansallisvaltioitten summa. Juuri tämän seikan oivaltaminen on 1960-luvun lopulla, mutta ennen kaikkea 1970-luvulla synnyttänyt tarpeen kehittää globaalisia malleja maailmankehityksen tieteelliseksi selittämiseksi. Jaakko Hintikka kirjoitti 1966, että "malleista puhutaan kai tavallisimmin silloin, kun ei uskalleta puhua selityksistä tai teorioista eli silloin, kun pelätään tai ollaan varmoja siitä, että jotakin olennaista on kuvasta jäänyt pois".⁵

Gloaalisten mallien kehittäminen ei kuitenkaan ole paljastanut kansainvälisen järjestelmän liikevoimia, sen todellista dynamiikkaa. Sen sijaan he ovat auttaneet hahmottamaan uudenlaisia tarkastelutapoja kansainvälisen tason ongelmiin ja koko ihmiskunnan tulevaisuuteen sekä lajina että sosiaalisena olentona.⁶ Uudenlaisen ajattelutavan kehittäminen voi olla välttämätöntä koko ihmisluvun säilymisen kannalta, sillä - kuten Liisa Rantalaiho kirjoitti jo 1965 - "lajinkehityksellinen tapahtuma on usein ennenkin merkinnyt sitä, että muuttuneissa olosuhteissa on jokin aikaisemmin merkityksetön ominaisuus tai reaktiotapa ratkaissut säilymisen ja sopeutumisen".⁷

Gloaaliset mallit onkin ehkä ymmärrettävä tulevaisuuteen suuntaaviksi ajatteluvälineiksi, ihmiskunnan laajuisten ongelmien yhteisiksi ratkaisuyrityksiksi. Gloaalisten mallien ohella puhutaan globaalisista ongelmista. Pohdittaessa kansainvälisten suhteiden tai kansainvälisen viestinnän teo-

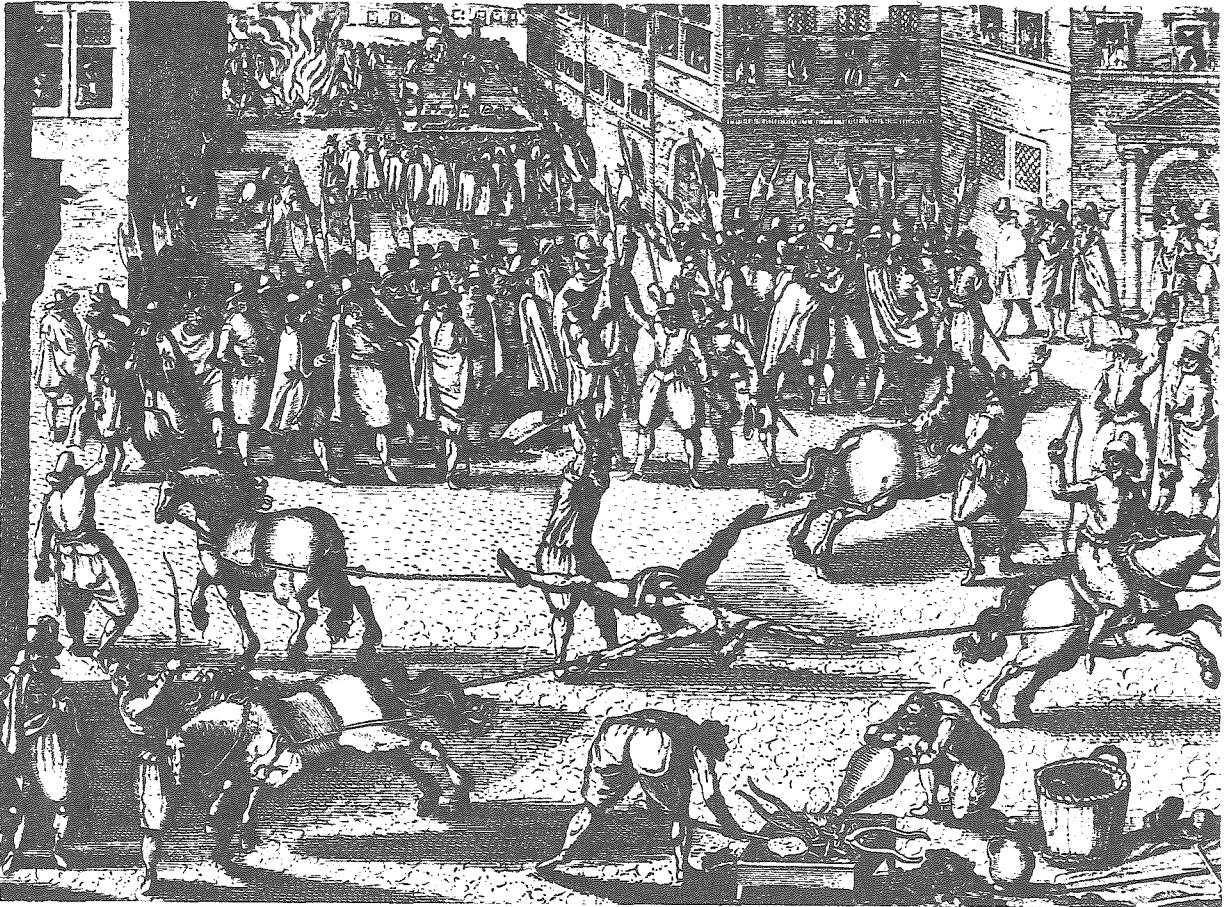
riaa asettavat juuri nämä globaaliset ongelmat suurimman haasteen teorianmuodostuksen lähtökohdille. Todellisen kansainvälisen tai globaalisen tarkastelutavan omaksuminen ei ole yksinkertaista siirtymistä valtiotasolta kansainväliselle tasolle. Mutta on jo monimutkaisempaa vastata, mitkä olisivat kansainvälisen tason todelliset variaabelit, joiden puitteissa myös viestintää olisi tarkasteltava.

Hyvin hedelmällisen lähtökohdan tarjoaa marxilainen tutkimusperinne. Väitöskirjassaan *Massenmedien in den internationalen Beziehungen* (1981) Wolfgang Kleinwächter esittää, että kansainväliset suhteet ovat alusta alkaen olleet kiinteäs-

sä yhteydessä kansainväliseen viestintään. Tämä pätee hänen mukaansa myös eri yhteiskuntajärjestelmien välisiin suhteisiin.⁸

Kun Karl Marx totesi, etteivät kansainväliset suhteet ole mitään muuta kuin ilmaus tietystä kansainvälisestä työnjaosta, tietyistä johdetuista tuotantosuhteista, hän tarkoitti Kleinwächterin mukaan sitä, että informaation levitys ja vaihto kansainvälisissä suhteissa, joka nykyisin tapahtuu pääasiassa joukkotiedotusvälineiden kautta, on kahdessa mielessä määrättyä.

Ensiksikin joukkotiedotusvälineiden toiminta kansainvälisissä suhteissa on niiden tehtävän ja sisällöllisten ominaisuuksien mukaisesti - eli se *mitä* ne levit-

tävät - aina sidoksissa siihen konkreettis-historialliseen yhteiskuntamuodostumaan, jossa ne toimivat, eli niiden toiminta määräytyy kulloistenkin tuotantosuhteiden mukaisesti.

Toiseksi ovat Kleinwächterin mukaan kansainvälisen viestinnän mahdollisuudet ja dimensiot - eli se *miten* informaatiota levitetään - läheisesti sidoksissa tuotantovoimien kehitystasoon.

Nykyajan kansainvälisen kanssakäynnin kirjon ja jopa sanomien ristiriitaisuuden huomioonottaen voi Kleinwächterin yleistys tuntua liialliselta yksinkertaistukselta, ainakin jos se ymmärretään liian mekaanisesti. Juuri tietoisuuden aktiivisesta roolista johtuen sekä poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan luomista mahdollisuuksista riippuen viestinnässä voidaan ajoittain yltää laajempaan demokratiaan kuin yhteiskunnassa yleensä. Tähän viittaa myös Unescon kansainvälinen viestintäkomitea (nk. MacBride-komitea) todetessaan, että vaikka viestinnällisellä demokratialla on looginen yhteys yhteiskunnan demokratiaan yleensä, niin voidaan osoittaa tapauksia, joissa muuten epädemokraattisissa oloissa on esiintynyt aktiivisen kansan tukemaa verraten vapaata lehdistöä.⁹ On ajateltavissa, että esimerkiksi uuden kansainvälisen järjestyksen toimintaohjelmassa myös viestintä saa kansojen aktiivisen toiminnan johdosta piirteitä, joita sillä ei muuten olisi.

Kleinwächterin tulkinta lieneekin ymmärrettävä perussuunnan yleistykseksi, josta yksityistapaukset saattavat poiketa. Ongelmaksi kuitenkin jää näiden yleisen tason muuttajien konkretisointi. Kun Kleinwächter itse vielä toteaa, että politiikka, talous ja ideolo-

gia ovat kansainvälisissä suhteissa toisiinsa sidottuja ja vaikuttavat vastavuoroisesti toisiinsa, ei tästä yleistyksestä ole helppo edetä konkreettisen tilanteen tulkintaan.

Tarmo Malmborg viittasi siihen, että kun ylikansalliset yhtiöt nostetaan taloudellisen perustan konkreettisiksi ilmenemismuodoiksi, voi se johtaa talouden ymmärtämiseen esinemäiseksi. Juuri ylikansalliset yritykset ovat kansainvälisen järjestelmän konkreettisia toimijoita, jotka eivät mahdu perinteisen valtiokeskeisen kansainvälisen järjestelmän puitteisiin. Niiden vaikutus yltää sekä talouteen, politiikkaan että ideologiaan, ja olisikin virheellistä irroittaa ne koko siitä ylikansallistumisprosessista, joka on hallinnut varsinkin toisen maailmansodan jälkeistä kehitystä ja jossa ylikansalliset yritykset ja toiminnot hallitsevat niin tuotantoa, palveluita kuin kommunikaation aluetta. Kuten Juan Somavia huomauttaa, tämä prosessi on tuottanut laadullisesti uusia piirteitä kansainvälisten suhteiden kenttään.¹⁰ Kansainvälisen järjestelmän valtarakenteet ovat yksinkertaisesti muuttuneet. Kun Montesquie kehitti traditionaalisen demokraattisen valtarakenteen, jossa lainsäädäntövalta, juridinen valta ja toimeenpanovalta olivat toisistaan erotettuina, hänellä ei ollut minkäänlaista käsitystä nykyisestä yksityisen pääomasektorin valtavasta noususta, eikä hänen demokratiamallinsa myöskään kykene vastaamaan tähän todellisuuteen.

Tältä kannalta tarkasteltuna ei ole perusteltua puhua kansainvälisen viestinnän demokraattisuudesta, ellei ole analysoitu

noita ylikansallistuvan talouden, pääoman ja politiikan todellisia valtarakenteita ja niiden yhteyttä viestintärakenteisiin. Tässä suhteessa kiinnostavaa tällä hetkellä onkin ylikansallisten datavirtojen tutkimus, joka osoittaa ylikansallisten rakenteiden eroavan siitä, mitä yleisesti uskotaan.

Onkin ehkä syytä pohtia flow-tutkimusten merkitystä yleensä ja suomalaisen tutkimuksen paikkaa tässä kehityksessä erityisesti.

II

Itse flow-tutkimukset ovat kuuluneet tiedotusopin perinteeseen jossakin muodossa miltei koko vuosisadan ajan. Mielenkiinto niitä kohtaan kasvoi 1930-40-luvulla, kun kehitettiin oppia tietojen ja ajatusten vapaasta kulusta yli rajojen (*free flow*). Esimerkiksi kansainvälisen lehdistöinstituutin, IPI:n, puitteissa tehtiin paljon uutisvirtoja koskevia tutkimuksia. Vuonna 1953 ilmestyneessä tutkimuksessa *The Flow of the News*¹¹ todettiin, että tutkimus on tehty sen takia, että ulkomaan uutisilla ei ole merkitystä vain uutisina vaan sellaisena informaationa, jonka perusteella ihmiset vapaissa maissa tekevät elintärkeitä päätöksiä. Mielipiteenmuodostuksessa nähtiin lehdistö yhä keskeisimmäksi vaikuttajaksi, vaikka sen rinnalle oli tullut muita välineitä kuten radio, televisio ja uutisluontoiset aikakauslehdet.

Juuri tästä IPI:n lähtökohdasta, ja sitä jopa sanatarkasti lainaten, muodosti Raino Vehmas tutkimuksensa 'Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto' (1964) näkökulman ja lähtökohdan.¹² Empiiriseltä havainnoiltaan Vehmoksen työ on yhä kiinnostava, vaikka sen teo-

reettinen lähtökohta ei kestä nykyhetken tarkastelua.

Anglo-amerikkalainen empirismi oli 1960-luvun alussa syrjäyttämässä aikaisempaa humanistista ja historiallista lähestymistapaa, kuten Malmborg kirjoittaa, ja myös kansainvälistä viestintää tarkasteltiin Schrammin, Klapperin, Lernerin, Lazarsfeldin ja muiden oppirakennelmien kautta. Ne eivät johtaneet suomalaisessa tutkimuksessa (ainakaan kansainvälisen viestinnän osalta) kovin mielenkiintoisiin tuloksiin, ja kiinnostava kehitys alkoikin vasta siinä vaiheessa, jota Heikki Hellman kuvaa kansainvälisen viestinnän kriittiseksi vaiheeksi.¹³ Tuo aika ajoittuu Hellmanin mukaan 1960-luvun loppupuolelle, jolloin modernisaatiotekniikan valtavirtaus kansainvälisen viestinnän traditiossa alkoi joutua yhä enemmän puolustuskannalle.

Oleellinen muutos tuli meilläkin vallinneen anglo-amerikkalaisen empirismin sisältö. Schrammin tilalle vaikuttajana nousi Herbert Schiller, jonka *Mass Communications and American Empire*¹⁴ merkitsi kokonaan uudenlaista ajattelutapaa kansainvälisen tiedonvälityksen tutkimisessa. Muutos ei ollut mekaaninen, vaan laadullinen, sillä psykologisoinnin, idealismin ja uskomusten sijasta Schiller kiinnitti huomionsa kansainvälisen viestinnän rakenteisiin. Hänen työnsä herätteellinen puoli oli se, että hän osoitti amerikkalaisen tiedotusylivallan maailman tiedonvälityksessä. Näkökulma oli niin ratkaisevasti uusi, ettei alan aikaisempien oppikirjojen ja tutkimusten pohjalta ollut helppoa opiskella tätä ajattelutapaa.

Murroksen vaikutus suomalaiseen tutkimukseen sattui ajankohtaan,

jolloin itse ja ilmeisesti myös Kaarle Nordenstreng kiinnostuimme entistä enemmän kansainvälisen viestinnän kysymyksistä. Tieteellisesti-tekniologinen ja yhteiskunnallinen kehitys oli parissa vuosikymmenessä muuttanut kansainvälisen viestinnän painopistettä; 1960-luvun aikana television merkitys selvästi kasvoi. Kansainvälinen järjestelmä oli voimakkaassa käymistilassa ja paineet erityisesti kehitysmaiden olojen muuttamiseksi nousivat etualalle, samoin kuin normaalien kansainvälisten suhteiden aikaansaaminen myös kulttuurin ja tiedonvälityksen alalla idän ja lännen välille.

Kansainvälisen televisiotoiminnan merkityksen nopea korostuminen ja Suomen otollinen asema sekä EBU:n että OIRT:n jäsenenä, mitä täydensi Yleisradion pääjohtajan Eino S. Revon aktiivinen kiinnostus tutkimusta kohtaan tälläkin alueella, loivat oivalliset edellytykset sen kaltaiselle empiiriselle tutkimukselle, joka pyrki selvittämään eri maiden välisiä televisio-ohjelmavirtoja. Televisionhan on useimmissa maissa monopoliyritys, jolloin kokonaisen maan kansainväliset yhteydet voitiin selvittää keskittymällä yhteen yksikköön.

Monissa julkaisemissamme tutkimusraporteissa ei esiinny selvää teoreettista kehystä, kuten Malmberg huomauttaa. En kuitenkaan usko, että minkään tutkimuksen suunnittelu tai toteuttaminen on mahdollista ilman teoreettista perustaa. Jotkut yrittävät keksiä sellaista kokoamilleen havainnoille jälkikäteen, mutta ainakin implisiittinen teoria on oltava - muuten aineiston kerääminen olisi sattumanvaraista.

Vaikka omista tutkimuksistani

esitin tuloksia valtiokeskeisen ajattelun pohjalta (kuten maahan tuodut tai sieltä viedyt televisio-ohjelmat) niin taustalla oli koko ajan silloin orastanut globaalisen stratifikaation lähestymistapa, jonkinlainen epäselvä sekoitus klassista imperialismiteoriaa ja silloin hallinnutta dominanssiteoriaa. Asetimme eräässä kirjoituksessamme esimerkiksi kansallisvaltiokäsitteen keskeisen kritiikimme kohteeksi korostamalla sen epähomogeenisuutta.¹⁵ Tiesimme, että kansainvälistä järjestelmää kuvaavat erilaiset riippuvuussuhteet, mutta emme olleet varmoja, miten ne esiintyisivät kansainvälisen viestinnän alueella.

Tampereella vuonna 1973 julkaistamani televisio-ohjelmavirtoja selvittäneen tutkimuksen päähavainto oli lyhyesti se, että kansainvälisessä ohjelmavirrassa on kaksi selvää trendiä. Toinen on suurista ohjelmavientimaista tapahtuva yksisuuntainen ohjelmien vienti muualle maailmaan, ja toinen se, että ohjelmavirtoja hallitsee voimakkaasti viihteellinen aines. Nämä trendit yhdessä muodostavat pyrkimyksen kohti keskitymistä. Sama tendenssi oli havaittavissa uutisfilmien levityksessä ja vaihdossa. Television uutismateriaalin levitys on keskittynyt kolmelle maailmanlaajuiselle filmitoimistolle: englantilaiselle Visnewsille, englantilais-amerikkalaiselle UPI-TN:lle ja amerikkalaiselle CBS-Newsfilmmille.¹⁶

Tämänkin yksinkertaisen havainnon ymmärtäminen Kleinwächterin tulkinnan mukaan on mielekästä: kansainvälisen viestinnän mahdollisuudet - eli se miten informaatiota levitetään - ovat läheisesti sidoksissa tuotantovoimien ke-

hitystasoon.

Saatoimme myös osoittaa, että nk. idän ja lännen välinen ohjelmavirta ei ainakaan määrällisesti mitattuna ollut niin yksiselitteinen kuin ehkä yleensä oli luultu.¹⁷ Yhdessä Renny Jokelinin kanssa tekemässäni tutkimuksessa Euroopan uutisfilmien vaihdosta kävi ilmi, että uutisfilmeihin pätevät suuressa määrin samat havainnot, kuin televisio-ohjelmiin yleensä.¹⁸ Informaation vaihdon parantaminen nähtiin kuitenkin tavoitteeksi, ja itsekin tein johtopäätöksen, että erilaisista uutiskriteereistä johdun ei idän ja lännen välistä epätasapainoista uutisfilmien vaihtoa voitane kehittää oleellisella tavalla. Silloin vallinneen kansainvälisen liennytyksen ilmapiirissä uskoin kuitenkin olevan mahdollista parantaa vaihtoa erilaisien uutisteemojen osalta.

III

Kun englantilainen alan lehti *Communication Research Trends* jokin aika sitten kokosi yhteen 1970-luvun tutkimushavainnot, se totesi aluksi, että 1800-luvulla kansainvälisen viestinnän yhteydet pyrkivät seuraamaan Pohjois-Atlantin valtakuntien hallitsemisalueita.¹⁹ Toisen maailmansodan jälkeen Afrikan, Aasian jännyt Latinalaisen Amerikan vapautusliikkeet ovat muuttaneet maailman poliittista rakennetta. Siitä huolimatta vanha talouden ja informaation riippuvuus rakenne on säilynyt ennallaan. Vastavapautuneet kehitysmaat väittävät lehdien mielestä oikeutetusti, että ne eivät saavuta todellista itsenäisyyttä ennen kuin rakentavat itse oikeudenmukaisen ja horisontaalisen viestinnän.

Lehti toteaa, että tähänastinen kansainvälisen viestinnän tutkimus on pääasiassa analysoinut "vanhan järjestyksen" rakennetta ja toimintaa vastakohtana vaatimuksille uudesta kansainvälisestä tiedotus- ja viestintäjärjestyksestä. Tutkimuksen prioriteetti on ollut niiden taloudellisten ja poliittisten prosessien selvittämisessä, joiden avulla riippuvuutta ylläpidetään viestintälaitoksissa, tai siinä kuinka vapautusliikkeet pystyvät luomaan itsenäistä viestintäpolitiikkaa ja kulttuuria, sekä kehitysmaiden välisten horisontaalisten viestintäyhteyksien kehittämisessä.

Televisio-ohjelmavirtojen tutkimukseen kiinnitettiin paljon kansainvälistä huomiota ja on siksi aika yllättävää, että muita yrityksiä ongelman selvittämiseksi tehtiin vain kansallisissa puitteissa. Vasta kymmenkunta vuotta myöhemmin on mm. sellainen arvovaltainen laitos kuin Cambridgen yliopiston maantieteen laitos, Englannin yhteiskuntatieteiden tutkimusneuvoston rahoittamana, ryhtynyt suurisuuntaiseen kansainväliseen tutkimushankkeeseen *International Television Flows Project*.²⁰ Perusasetelmiltaan se ei poikkea omista flow-tutkimuksista, mutta pyrkii yksityiskohtaiseen ja laajaan kvantitatiiviseen ohjelmavirtojen kuvaukseen. Ilmiön yhteiskuntatieteellinen teoreettinen perusta ei ole ollut esillä projektissa.

Näyttää siltä, että suurissa tutkimuskeskuksissa on vasta nyt havahduttu huomaamaan uusien flow-tutkimusten merkitys kansainvälisen viestinnän tutkimuksessa. Kansainvälisen tiedotustutkijoiden järjestön IAMCR:n maailmankokouksessa Caracasissa, Venezuelassa,

vuonna 1980 keskustelujen kohteena olivat kansainvälisen viestinnän uudet rakenteet. Ithiel de Sola Pool, Massachusetts Institute of Technologysta, arvioi hallitsevan amerikkalaisen tutkimussuuntauksen pohjalta kansainvälisen viestinnän rakenteen tutkimusta. Arvioinnissaan hän myös käsittelee omia tutkimuksiansi seuraavasti:²¹

"Olemassaolevat epätasapainoisia virtoja käsittelevät tutkimukset ovat niukasti käsitelleet näitä kysymyksiä [historiallinen perspektiivi, aikasarjat jne; huom. T.V.J], sillä ne ovat oleellisilta osiltaan olleet epähistoriallisia. Esimerkkinä voisi olla Tapio Variksen tutkimus televisio-ohjelmien maahantuonnista. Sen puutteet ovat oikeutettuja, koska tuo tutkimus, joka tehtiin vuonna 1973, oli ensimmäinen laatuaan aiheesta. Tuohon aikaan oli kyllin vaikea saada mitään dataa, vielä vähemmän aikasarjoja. Merkittävää kuitenkin on, että vasta nyt, vuosikymmen myöhemmin, aletaan tutkia oleellisia kysymyksiä. Peter Gould ja International Institute of Communications yrittävät saada kokoon maailmanlaajuisen televisiovirtojen kartan. Jos he onnistuvat, tulee mahdolliseksi arvioida Variksen havaintojen merkittävyyttä. Monilla mailla oli tuohon aikaan hyvin alkeellinen televisiojärjestelmä. Niillä oli rajoitetut studiot, ei tallioituja ohjelmia varastoissa uusintoja varten, vähän koulutettua henkilökuntaa. Luonnollisesti ne kääntyivät sinne mistä saattoivat hankkia ohjelmia halvimmalla. Mitä ne tekivät? Vahvistiko se riippuvuussuhdetta vai salliko se näiden rakentaa televisiojärjestelmän, joka myöhemmin hankki sen kokemuksen, jota se tarvitsi suurempaan itsenäisyyteen? Arvaan tähän vastauksen. Toiset saattavat arvioida eri tavalla. Tärkeä seikka on se, ettei ole olemassa hyvää tutkimusta, joka yrittää vastata näihin kysymyksiin historiallisella tavalla..."

Poolin kritiikkiin esimerkiksi historiallisen tarkastelutavan puuttumisesta on suhtauduttava vakavasti. Mutta tämä ei suinkaan ole ainoa flow-tutkimusten heikkous. Samassa Caracasin kokouksessa Cees Hamelink esitti mielestäni pätevän yleisarvion kansainvälisen viestinnän tutkimuksen tilasta:²²

"Kansainvälisen viestinnän tutkimukselle relevanttia teoreettista kehystä ei vielä ole kehitetty ja sen seurauksena jatkuu riippuvuus seuraavista: joukkotiedotusteorioista (jotka tavallisesti ovat fragmentaarisia ja perustuvat vanhentuneisiin psykologisiin ja sosiologisiin käsityksiin), kansainvälisten suhteiden polito-

logisista teorioista (jotka tavallisesti ovat riittämättömiä kuvauksia status quo -tilanteista), imperialismi- ja riippuvuusteorioista (jotka tavallisesti ovat liian kapeasti määriteltyjä siirtomekanismien selvittämiseen)."

Flow-tutkimusten osalta on oleellista selkiinnyttää tutkimusten teoreettista pohjaa - jolloin ilmiön historiallisuus tulee myös huomioonotetuksi - ottaa huomioon kvalitatiivisia ulottuvuuksia sekä seurata uuden teknologian kuitte satelliittien aiheuttamia rakennemuutoksia samoin kuin ylikansallisten datavirtojen problematiikkaa. Kansainvälinen kehitys on tuonut myös esiin kulttuurin merkityksen, joka selvimmin on näkynyt viestinnänkin alueella islamilaisuuden nousussa.

Denis McQuail on äskettäin koonnut yhteen sisältöanalyttiset tutkimustiedot kansainvälisistä tietovirroista.²³ Hänen johtopäätöksensä perusteella sisältötutkimukset vahvistavat sellaisen kansallisten joukkotiedotusjärjestelmien rakenteen olemassaolon, jossa kulttuurisesti, poliittisesti tai taloudellisesti hallitsevan asemansa johdosta joistakin kansallisista järjestelmistä on tullut joukkotiedotustuotteiden, sanomien ja ima- gojen päätuottajia. McQuail myös osoittaa, että jopa nk. "informaatio-rikkaiden" yhteiskuntien joukkotiedotusvälineet välittävät suhteellisen kapeaa näkökulmaa maailmaan, ja hän suhtautuu hyvin varauksellisesti joukkotiedotusvälineiden mahdollisuuteen lieventää eroavaisuuksia ja tietämättömyyttä.

Niistä Hamelinkin kritikoimista politologian teorioista, joita on käytettävissä kansainvälisen viestinnän selittämiseksi, lienee Karl W. Deutschin *Nationalism and Social Communication* kiintoisin.²⁴ Deutschin käsitys tukee McQuailin

havaintoa tiedotusvälineiden käyt-
täytymisestä informaatio-rikkaissa-
kin yhteiskunnissa. Deutschhan
asettaa kyseenalaiseksi teesin sii-
tä, että kansainvälinen viestintä
integroisi maailmaa. Hänen mukaan-
sa kansallinen viestintäjärjestel-
mä voi muodostua autonomiseksi se-
kä toimia hyvin ja rauhoittavasti.
Mutta se voi myös sulkea ulkopuo-
lisesta ympäristöstä tulevan in-
formaation, josta yhteiskunnalli-
sen järjestelmän adaptaatiokyky ja
lopullinen säilyminen kuitenkin
riippuvat. Mitä tehokkaammaksi kom-
munkaatiojärjestelmä tulee, sitä
enemmän se tulee erilliseksi kai-
kista niistä ryhmistä ja kielistä,
joita se ei sulje sisäänsä.

Konrad M. Kressley pyrki erääs-
sä tutkimuksessaan käyttämään tam-
perelaisten flow-tutkimusten ai-
neistoja Deutschin hypoteesin tes-
taamiseen.²⁵ Kressley päätyy Deut-
schia tukevaan johtopäätökseen.
Deutschin hypoteesi voi auttaa
myös ymmärtämään niitä tutkimustu-
loksia, joiden mukaan uusien ns.
vaihtoehtoisten uutistoimistojen
aineisto ei mene perille. Esimer-
kiksi hollantilaisissa selvityk-
sissä havaittiin, että vastaanot-
tajat haluavat ulkopuolisesta ym-
päristöstä samanlaista informaa-
tiota kuin mihin he olivat tottu-
neet perinteisten uutistoimistojen
välityksellä.²⁶

Elintärkeäksi ongelmaksi onkin
muodostumassa se, pystyykö tiedon-
välitys ja kansainvälinen viestintä
luomaan sellaisia rakenteita,
jotka auttaisivat yhteiskuntaa so-
peutumaan ihmiskunnanlaajuisten,
globaalien ongelmien ratkaisemi-
seen - eli vahvistamaan ihmislajin
sellaista reaktiotapaa näiden on-
gelmien edessä, joka ei olisi tur-
vautumista aseisiin ja sotiin ja
joka myöskään ei johtaisi ekologi-

seen katastrofiin.²⁷ Kulttuurin
merkitys myös turvallisuuden per-
septioissa on kasvamassa ja selit-
tää Ali A. Mazruin tutkimusten pe-
rusteella hyvin paljon esimerkiksi
iranilaisten ja libyalaisten
kulttuurista puolustautumista län-
tistä maailmaa vastaan.²⁷

On vielä korostettava, että jos
1950-luku oli lehdistön uutisvir-
tojen tutkimisen vuosikymmen sekä
1960-70-luku televisio-ohjelmien
tutkimisen aikaa pioneerimielessä,
niin nyt ovat etualalle nousseet
tietojen vapaan virran tutkiminen
satelliittiviestinnässä ja (yli-
kansallisessa) datavirrassa. Yhä
laajemmin on ymmärretty, että uu-
den teknologian käyttäminen päi-
vänpoliittisten ja taloudellisten
intressien välineenä estää niiden
kulttuuri- ja yhteiskuntapoliitti-
sen merkityksen ymmärtämistä ja
että "vapaa virta" on käytännössä
vain noiden intressien peittämistä.²⁹

Ylikansallisen datavirran on
väitetty vähentävän kansallisval-
tioiden valtaa vielä enemmän kuin
kansainvälisen kaupan.³⁰ Nykyises-
sä kehityksessä ne yhdessä vahvis-
tavat ylikansallisten yritysten
ja pääoman asemia suhteessa kan-
sanedustuslaitosten valvonnassa
oleviin valtioelimiin ja lujittavat
uudenlaista kansainvälistä
stratifikaatiota, jossa maailman
"aivot", know-how ja tiedot, kes-
kittyvät tiettyihin paikkoihin -
seuraten aiemmin tapahtunutta
yleistä keskittymisprosessia. Näi-
denkin ilmiöiden selittäminen tuo-
tantovoimien kehitystasosta käsin
tuntuu mahdolliselta.

- ¹Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen laitospäivillä 21.10.1981 pidetty luento.
- ²MALMBERG, Tarmo. Viestintä ja kulttuuri. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Julkaisuja*, Sarja C: 2, 1981.
- ³HETTNE, Björn. Conceptions of the Present World Order in the Social Sciences. *Cooperation and Conflict*, 14 (2), 1981, s. 109-118.
- ⁴ELLIOTT, Philip & SCHLESINGER, Philip. Some Aspects of Communism as a Cultural Category. *Media, Culture and Society*, 1 (3), 1979, s. 208.
- ⁵HINTIKKA, Jaakko. Yhteiskunta ja käyttäytymistieteet. *Luotain*, 5/1966, s. 22.
- ⁶VARIS, Tapio. Globaaliset ongelmat ja tiedonvälitys. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Opetusmoniste* N:o 32, 1979.
- ⁷RANTALAIHO, Liisa. Uhka ja haaste. *Luotain*, 2/1965, s. 52.
- ⁸KLEINWACHTER, Wolfgang. *Massenmedien in den internationalen Beziehungen. Politische und volkerrechtliche Probleme der internationalen Beziehungen im Bereich der Information*. Leipzig, Karl-Marx-Universität, Institut für internationale Studien, 1981.
- ⁹*Many Voices, One World. Communication and society Today and Tomorrow*. Report by the International Commission for the Study of Communication Problems. London/New York/Paris, Kogan Page/Unipub/Unesco, 1980, s. 166.
- ¹⁰SOMAVIA, Juan. Democracy and the Process of Transnationalization. *Human Rights*, 1/1981.
- ¹¹*The Flow of the News*. Zurich, International Press Institute, 1953.
- ¹²VEHMAS, Raino. Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto. *Turun yliopiston sosiologian laitos*, Sarja B: 10, 1964.
- ¹³HELLMAN, Heikki. Ajatusten Marshall-suunnitelma. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Julkaisuja*, Sarja B: 4, 1981.
- ¹⁴SCHILLER, Herbert I. *Mass Communications and American Empire*. New York, Augustus M. Kelley Publishers, 1969.
- ¹⁵NORDENSTRENG, Kaarle & VARIS, Tapio. The Nonhomogeneity of the National State and the International Flow of Communication. Teoksessa GERBNER, George & GROSS, Larry P. & MELODY, William H. (eds.). *Communications Technology and Social Policy. -Understanding the New Cultural Revolution*. New York, Wiley-Interscience Publication, 1973, s. 393-412.
- ¹⁶NORDENSTRENG, Kaarle & VARIS, Tapio. Television Traffic - A One-Way Street? *Reports and Papers on Mass Communication*, No. 70. Paris, Unesco, 1974.
- ¹⁷VARIS, Tapio. Global Traffic in Television. *Journal of Communication*, 24 (1), Winter 1974, s. 21-27.
- ¹⁸VARIS, Tapio & JOKELIN, Renny. Television News in Europe. A Survey of the News-Film Flow in Europe. *Institute of Journalism and Mass Communication, University of Tampere, Reports* No. 32, 1976.
- ¹⁹*Communication Research Trends*, 1 (2), Summer 1980.
- ²⁰Ks. International Television Flows Project. Reports by Jeffrey Johnson. Department of Geography, University of Cambridge, 1978-1980.
- ²¹POOL, Ithiel de Sola. The New Structure of International Communication: The Role of Research. Paper presented at the IAMCR Conference, Caracas, Venezuela, August 25-29, 1980.
- ²²HAMELINK, Cees. New Structures of International Communication: The Role of Research. Paper presented at the IAMCR Conference, Caracas, Venezuela, August 25-29, 1980.
- ²³MCQUAIL, Denis. Summary of Content Analyses (ilmestyy).
- ²⁴DEUTSCH, Karl W. *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, N.Y., MIT-Press-Wiley, 1953, s. 149.
- ²⁵KRESSLEY, Konrad M. Societal Closure and International Mass Communications: Testing the Deutsch Hypothesis. *The Journal of Politics*, 39 (2), 1977, s. 464-471.
- ²⁶AERNSBERGEN, Jacques van & VEEN, Hans van de & TONNAER, Clement. News from the Third World. *Peace Research Centre, Institute of Political Science, University of Nijmegen, Dosschrift* No. 9, 1979.
- ²⁷Erinomainen katsaus globaalisten ongelmien luonteeseen on KAPITZA, Peter. Global Problems, International Solutions. *The Bulletin of Atomic Scientists*, January 1981, s. 40-43.
- ²⁸MAZRUI, Ali A. Changing the Guards from Hindus to Muslims: Collective Third World Security in a Cultural Perspective. *International Affairs*, 57 (1), Winter 1980-81, s. 1-20.
- ²⁹WIESAND, Anreas Johannes. 'Free-Flow' der Illusionen? *Media Perspektiven*, 9/1981, s. 617-636.
- ³⁰*Esim.Transnational Data Report*, 4 (1), January 1981; BUSHKIN, Arthur A. The Threat to International Data Flows. *Business Week*, August 3, 1981, s. 7-8; BECKER, Jörg. Euro-American Conflicts in the Sphere of Transborder Data Flow. Paper delivered at the Conference on "Culture and Communication", Temple University, Philadelphia, 9-11 April, 1981.